

Een Amerikaanse les

De huidige expansiefase in de Amerikaanse economie betekent niet alleen een record in kwartalen doch tevens een hoger groeiniveau t.o.v. de voorafgaande jaren vijftig, in het bijzonder die na de „mid fifties”¹⁾. Na het geringe stijgingspercentage van gemiddeld 2,5 van het reëel b.n.p. gedurende 1957-1960 werd voor de periode 1960-1963 een getal van 3,9 geregistreerd. (Beide perioden omvatten een recessiefase van 3 kwartalen). Met het getal van 3,9 werd het O.E.S.O.-streefpercentage van 4,1 nagenoeg bereikt. Een realisering van dat streefpercentage in het lopende decennium achte W. Heller „within our grasp”²⁾, hetgeen een belangrijke vooruitgang zou zijn na het gemiddelde percentage van nog geen 3 (door de sterke bevolkingsaanwas slechts ca. 1 pCt. p.h. der bevolking) gedurende de periode 1953-1960.

Volgt na de jaren van relatieve stagnatie — door L. G. Reynolds gekarakteriseerd als die van „weak upswings, below-capacity operation, chronic unemployment, and slow increase in G.N.P.”³⁾ — een periode van een decennium of langer met een bevredigend groeiniveau? Zal het gelukken „to complete the climb back toward full employment and full production that began three years ago”²⁾? Zelfs na een volledige groeiprognoze zou slechts een antwoord met een relatieve betekenis kunnen worden gegeven. Dit artikel beoogt niet meer dan een indruk van de mogelijke toekomst na een onderzoek naar enkele fundamentele oorzaken van de relatieve stagnatie. Hierbij zal vooral gebruik worden gemaakt van een, onlangs verschenen, vergelijkende studie door A. Maddison naar de economische groei in twaalf westerse landen, w.o. de Verenigde Staten³⁾. Daarnaast wordt aandacht besteed aan een interessante diagnose van de bekende Zweed G. Myrdal⁴⁾ en aan studies door de Harvard-hoogleraar O. Eckstein⁵⁾ en door W. Heller²⁾ over de Amerikaanse economische politiek.

Was de relatieve stagnatie een onvermijdelijk gevolg van de feitelijke data of (mede) van een ondoelmatige economische politiek? Een enigermate fatalistisch geluid is te beluisteren in één der beide Amerikaanse

„opinions now commonly held. One is that the United States is unavoidably caught on the horns of a dilemma inherent in abundance; that a rapid increase of production is unnecessary and has no basis in unfilled needs, and that the goal of full employment is no longer compatible with technological advances of the character and magnitude we have seen”⁶⁾. Myrdal tekent hierbij aan: „This view is fallacious in that it assumes that there are no unfilled needs in America”⁷⁾, waarbij hij — reeds voor President Johnsons campagne — doelt op de armoede in de Verenigde Staten.

Dat de relatieve stagnatie niet voortvloeide uit een te gering groeipotentieel — het Amerikaanse produktiviteitsniveau bedraagt wel het dubbele van dat in Europa — doch vooral uit een te kort schietende vraag, lijkt duidelijk. „The difficulties of the economy involve demand rather than supply. The question is whether aggregate demand will rise fast enough to hold the economy near capacity operation”⁸⁾. De „gaps” tussen het potentiële en feitelijke b.n.p. in grafiek 1 geven daarvan een illustratie.

Was er een tekort schietend economisch beleid? Van een specifieke groeipolitiek kon — tot het Kennedy-bewind — niet worden gesproken. Eckstein schreef: „Expansion of production, or economic growth, has gradually moved into the foreground of economic policy. Although mention-

ed as a desideratum of policy throughout the period (1949-1961), and even before, the objective never took a very concrete form”. „Nor were any specific measures taken strictly for the sake of economic expansion until after our period of analysis”⁹⁾. Tijdens het Kennedy-bewind veranderde dat evenwel, waarvan een aantal fiscale maatregelen en de instelling (in 1962) van een „Cabinet Committee on Economic Growth” symptomen zijn.

Het vaststellen van het ontbreken van een politiek op langere termijn gericht op de economische groei geeft echter nog geen bevoegdheid het „schuldig” uit te spreken over het bewind (i.c. dat van Eisenhower) gedurende de relatieve stagnatie. Een dergelijke politiek ontbrak namelijk eveneens in de meeste Europese landen — één uitzondering was Frankrijk — met een relatief hoge groei (hoewel dat aldaar sinds het einde der jaren vijftig in toenemende mate als een leemte wordt ervaren). Eén van de merkwaardige conclusies van Maddison is juist dat het hogere Europese groeiniveau in een essentiële mate het gevolg was van een succesvolle politiek op korte termijn. Maddison merkt in deze samenhang op:

„A growth policy is not concerned exclusively with long-term issues. The trend and the cycles are closely linked and a growth policy is implicit in the essential day-to-day management of the economy (accent, M.H.). A growth policy in this sense includes responsibility for active management of the overall level of demand and prices to ensure that resources are fully used (...).

In the course of the 1950's very few governments deployed the full range of policies for growth. Nearly all European countries sustained a buoyant level of demand (...). In the United States, on the other hand, policy was lacking in this respect”¹⁰⁾.

„The business cycle in the classical sense has virtually disappeared in Europe. In the United States it still remains and acceptance of its existence was a fundamental characteristic of U.S. policy thinking in the 1950's.

„By keeping resources fully employed and adding to the stability of the economy, (European) governments succeeded in reducing the uncertainties of economic life to a degree which promoted high investment and raised the growth trend itself. This was a result of full employment policies that was not fully foreseen. Some countries — the United States, Canada and Belgium — failed to maintain adequate demand. This failure has been a major reason for their relatively slow growth, and it must be attributed largely to the weakness of policy (accent, M.H.)”¹¹⁾.

„A condition of high and stable demand was secured in post-war Europe by an active fiscal and monetary policy (...). Unfortunately this is not true for the United States. There policy was apathetic, and resources went unused even though the need to manage demand was even greater than in Europe because the U.S. economy had less pent-up demand and entrepreneurs faced greater uncertainties, being near to the fringe of knowledge of technology and of future consumer tastes. The United States has thus a good deal to learn from Europe in the art of economic management. It particularly needs to develop an active fiscal policy”¹²⁾.

¹⁾ Zie „Een Amerikaans record” in „E.-S.B.” van 20 mei jl.

²⁾ „The Annual Report of the Council of Economic Advisers”, 1964.

³⁾ „Economic Growth in the West. Comparative Experience in Europe and North America”. A Twentieth Century Fund Study. G. Allen and Unwin Ltd., Londen 1964, 246 blz., f. 17,10.

⁴⁾ „Challenge of Affluence”, Londen 1964.

⁵⁾ „Economic Policy in our Time”. II, North-Holland Publishing Company, Amsterdam 1964, 224 blz., f. 22,50.

⁶⁾ en ⁷⁾ Myrdal, t.a.p., blz. 37.

⁸⁾ L. G. Reynolds in „Economics”, blz. 637.

⁹⁾ T.a.p., blz. 54.

¹⁰⁾ T.a.p., blz. 155.

¹¹⁾ T.a.p., blz. 99.

Over de Amerikaanse fiscale politiek schreef Maddison voorts:

„By contrast to Europe the United States can scarcely be said to have had a fiscal policy for most of the 1950's, although public discussion and governmental consideration of tax changes were extensive. U.S. tax rates were raised in 1950 and 1951 during the Korean war, and were lowered in 1954, but there was no attempt to compensate for the 1958 or 1960 recessions by fiscal policy or, indeed, to offset the longer-term tendency from 1957 onwards for the economy to work below full capacity level. This happened in spite of the fact that the U.S. tax structure is more progressive than that in most European countries, and has a built-in tendency to damp the growth of demand”¹³⁾.

Merkwaardig was inderdaad het ge-
paard gaan van het ontbreken van een
actief budgettaire beleid met een hoge
belastingdruk (de opbrengst van de
directe belastingen beliep 13,7 pCt. van
het b.n.p. in 1957; in Nederland 12,9)
en een sterke progressieve belasting-
structuur met een aanmerkelijke „buit-
in stability”. De ondernemings- en in-
komstenbelastingen zijn zelfs krachtiger „stabilisers” dan
die in Europa. Geschat wordt dat in de recessie van 1953-
1954 de potentiële daling van het b.n.p. voor ca. 30 à 40
pCt. werd opgevangen door automatische compensaties
in de budgettaire sfeer. Het nare van de „stabilisers” is
evenwel dat hun effect afhankelijk is van het beloop van het
nominaal inkomen en niet steeds adequaat is aan de wis-
selende benutting van het groeipotentieel. Zij kunnen de
economische groei remmen, zelfs op een macro-economisch
niveau beneden „full capacity”, in het bijzonder bij stij-
gende prijzen. Bovendien impliceert het zich verlaten op
het „built-in” automatisme een houding van „taking the
business cycle for granted”, meent Maddison.

In de sfeer van de overheidsuitgaven was het budget-
taire beleid in de jaren vijftig, die vrijwel geheel samen-
vallen met de regeringsperiode van Eisenhower (1952-
1960), ook al niet zo best, zoals blijkt uit de analyse van
Maddison en — op een uitvoeriger wijze — van Eckstein.

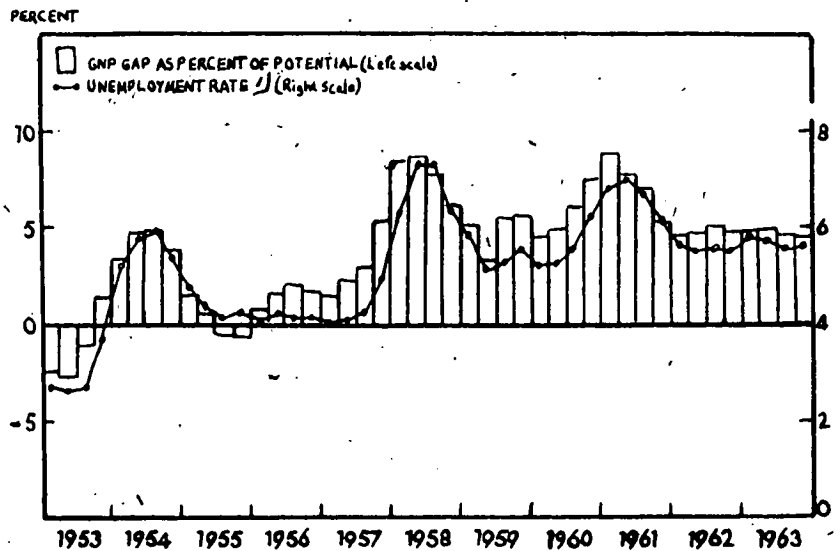
Het Eisenhower-bewind startte bij het einde van de Korea-
oorlog. De drastische verlaging van de defensie-uitgaven was
de belangrijkste oorzaak van de spoedig intredende recessie
(van juli 1953 tot augustus 1954). „The government did not
fully appreciate the destabilizing effect which its reductions of
expenditures would have”, constateerde Eckstein¹⁴⁾. „In
summary then, instruments of public finance were perhaps the
single most important cause of the recession, and once the
recession was under way, were used with caution as the govern-
ment was concerned with budgetary balance”.

Dalende overheidsuitgaven vormden een van de twee hoofd-
oorzaken van de volgende recessie (van juli 1957 tot april
1958). De andere hoofdoorzaak was dat „the investment boom
had run its course”¹⁴⁾. De daling der overheidsuitgaven kwam
daardoor „just at a time when expansionary policy was needed
to avoid a downturn”¹⁵⁾. Tijdens deze recessie werd er even-
eens nauwelijks een bewust anti-cyclisch beleid gevoerd.

De daaropvolgende expansiefase (van april 1958 tot mei
1960) werd gekenmerkt door een geringe groei (2,5 pCt. van
het b.n.p.), veel werkloosheid (5,4 pCt. tijdens de „expansie-

GRAFIEK 1.

Gross National Product: Potential and Gap and
Unemployment Rate

¹⁾ Unemployment as percent of civilian labor force: seasonally adjusted.
Bron: The Annual Report of the Council of Economic Advisers, 1964,
blz. 38.

piek” in mei 1960) en veel leegloop. Eén van de oorzaken van
deze zwakke expansie was de drastische overschakeling van een
overheidsdeficiet naar een omvangrijk surplus in 1960. De
Eisenhower-regering wilde namelijk per se een „balanced
budget” in het fiscale (en verkiezings-)jaar 1960. Met een
stringent monetair beleid leidde deze fiscale politiek tot de
recessie van mei 1960 tot februari 1961.

In grafiek 2 wordt een beeld gegeven van het weinig
gelukkige budgettaire beleid. Het gehanteerde begrip „full
employment surplus” is het budgettaire overschot, indien
in de betrokken periode er een volledige werkgelegenheid
zou zijn geweest. Hierdoor wordt een indruk gekregen
van de actieve politiek („discretionary changes”) onder-
scheidend van de automatische veranderingen door het
„built-in stability”-effect. Het aanzienlijk stijgende poten-
tiële „full employment surplus” toont een — vooral na 1958
— steeds restrictiever budgettaire beleid. Het gevolg van
deze excessieve potentiële overschotten waren aanzienlijke
feitelijke tekorten, werkloosheid en een zwakke expansie.
De recente belastingverlaging moet dan ook zijn „a giant
step to remove a burdensome fiscal restraint before the
economy levels off or goes into a recession (...)”, aldus
Heller¹⁶⁾.

Wat waren de achtergronden van het weinig doelmatige
beleid, of in de kernachtige formulering van Maddison,

„why was the U.S. economy untouched by fiscal policy over eight
years in spite of two recessions? Why have the U.S. authorities
accepted fluctuations in activity involving absolute falls in output
and substantial increases in employment as a fact of life, and
restricted active policy intervention to the monetary field or to
minor variations in public spending?”

In zijn antwoord hierop onderscheidt Maddison verschil-
lende oorzaken: een onjuiste beoordeling van de oorzaken
van de stijgende prijzen, een „old-fashioned attitude” in-
zake fiscale politiek, de invloed van „a fatalistic school of
business-cycle analysis”, staatsrechtelijke hindernissen bij

¹³⁾ T.a.p., blz. 18, 19.
¹⁴⁾ T.a.p., blz. 31.

¹⁵⁾ T.a.p., blz. 116.
¹⁶⁾ Heller, t.a.p., blz. 14, 45.

¹⁶⁾ T.a.p., blz. 42

een fiscale politiek.

Uitermate funest was de idee fixe van het „balanced budget”, dat zeer verbreid was. en is. De Amerikaanse nadruk op deze „deugd” „has had no counterpart in Europe”, meent Maddison. Eckstein constateerde: „The orthodox belief in the annually balanced budget still commands sufficient support to force governments to strive for balance or surplus when no clear cut consensus on the presence of serious economic difficulties exists”.

Deze „gap in public understanding” was voor wijlen President Kennedy een grote hindernis bij zijn streven naar een doelmatiger budgettair beleid ¹⁷⁾, dat doelbewust werd gericht op „sustaining the long-run growth of demand and supply”. Hiertoe behoren naast de, onlangs aanvaarde, forse (\$ 11 mrd.) verlaging van inkomsten- en ondernemingsbelastingtarieven („designed to stimulate purchasing power to return the economy to its full employment growth path”), o.m. enkele investeringsstimulerende veranderingen in de ondernemingsbelasting in 1962. Kennedy's verzoek voor „stand by” bevoegdheden t.b.v. een snelle — tijdelijke — verlaging van de inkomstenbelastingtarieven werd echter door het Congress afgewezen.

Over de periode na Eisenhower concludeerde Maddison „that an attempt is being made to move U.S. fiscal policy closer to the European pattern. This effort will have to go much further if it is to succeed, for the U.S. economy no longer has a high momentum of growth and investment and needs a bigger stimulus than European countries” ¹⁸⁾. Het belang van deze Amerikaanse toenadering tot het Europese patroon is voor de economische groei in de Verenigde Staten zeer belangrijk, indien de volgende uitspraak van Maddison een grote mate van juistheid behelst:

„There seems little doubt that an active fiscal policy played a major role in nurturing high levels of demand and investment in Europe (. . .)” „The lack of an active policy in the United States was a major reason for the slacker demand, greater fluctuation and slower growth there” ¹⁹⁾.

Deze diagnose van de relatieve stagnatie kan aanleiding geven tot een optimistische conclusie over het economisch perspectief voor de Verenigde Staten. De relatieve stagnatie lijkt dus geen — fatalistisch te dragen — noodlot, doch in belangrijke mate een gevolg van een onjuiste economische politiek. Voor zover dat het geval was, zal een voortzetting van de, door wijlen President Kennedy ingeluide, doelmatiger politiek, gepaard aan een vermindering van het aantal dragers van het „balanced budget”

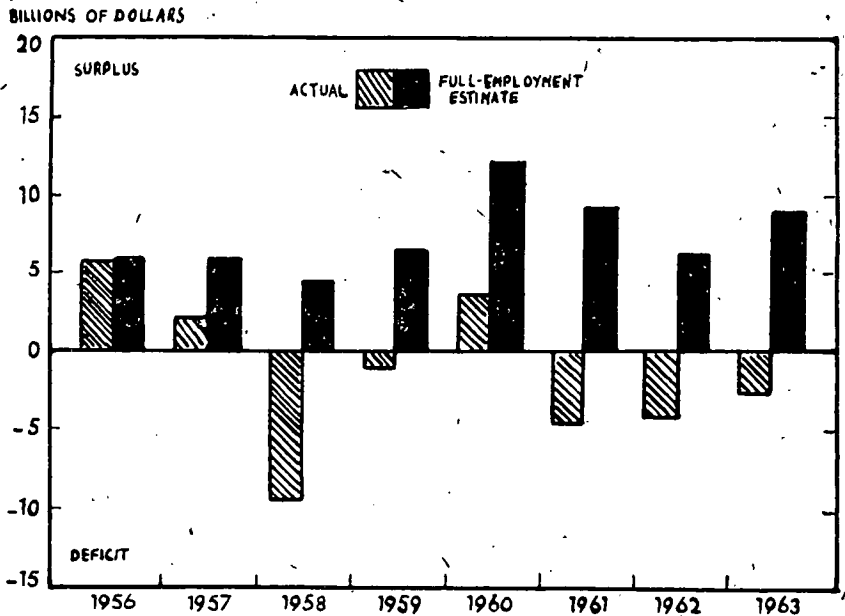
¹⁷⁾ Zie Jhr. Mr. E. van Lennep in „E.-S.B.” van 27 november 1963.

¹⁸⁾ T.a.p., blz. 119.

¹⁹⁾ T.a.p., blz. 122.

GRAFIEK 2.

Federal Surplus or Deficit: Actual and Full Employment Estimates National Income Accounts Basis

Bron: The Annual Report of the Council of Economic Advisers, 1964, blz. 43.

complex — de lectuur van Keynes kan een goede therapie zijn —, de mogelijkheid vergroten dat de jaren zestig de geschiedenis zullen ingaan als een decennium met een bevredigend Amerikaans groeniveau. Een terugkeer van de budget balancers in het Witte Huis, hetgeen bij een verkiezingsoverwinning van Goldwater c.s. zeer waarschijnlijk lijkt, zou de kans van een terugvallen tot de relatieve stagnatie misère — en daarmee van een mogelijk Russisch succesje in de economische wedloop — aanzienlijk doen toenemen ²⁰⁾.

Dit artikel behandelde slechts één element — nl. dat van „managing the level of demand” ²¹⁾ — van „a fully rounded growth policy”, zoals Maddison die ziet. De twee andere elementen zijn die van „keeping the economy competitive” en van „fostering the growth of production potential” (o.a. door onderwijs, research, investeringsbevordering); hierbij zij aangetekend dat, volgens Maddison, de Amerikaanse fiscale structuur „a deterrent to investment” vormde) Tot deze lijst behoort ook nog het Amerikaans betalingsbalansprobleem.

Intussen lijkt het onwaarschijnlijk dat het voeren van een actief budgettair beleid — hoewel nodig — voldoende zou zijn om een (duurzaam) herstel van het full employment niveau te realiseren. De steeds hogere werkloosheidspercentages tijdens de expansiepieken (1953: 2,7; 1957: 4,2; 1960: 5,1 en 1962: 5,8) wijzen op mogelijke structurele moeilijkheden. Voor dat vraagstuk is een volgend artikel nodig.

M. H.

²⁰⁾ Hoewel Goldwater, ongetwijfeld zeer oprecht, een harde anti-communistische politiek voorstaat, waarvoor echter ook enig economisch inzicht nodig is.

²¹⁾ Waarbij de monetaire politiek — die in de V.S. de investeringen nogal eens (te) sterk remde — nauwelijks werd genoemd.

U reageert op annonces in „E.-S.B.”? ★ Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!

In de Europese Gemeenschap is het Nederlandse standpunt over het algemeen onvoldoende bekend. Een doelmatige Nederlandse voorlichtingsactie in de Gemeenschap is dringend geboden. Waar mogelijk houde men de officiële plaats van de Nederlandse taal hoog. Frans is echter de voornaamste werktal in Brussel. De presentatie van het Nederlandse standpunt dient te gebeuren op een manier die in het Europese milieu als adequaat wordt aanvaard. De fameuze Nederlandse talenkennis is daarvoor niet voldoende. De schrijver concludeert tot een dubbele eis van modern Europees beleid: krachtige voorlichting over Nederland in de Europese Gemeenschap; en bevordering van het Frans in Nederland zelf. Het alternatief is een schadelijk Nederlands isolement.

Wie voor het bepalen van Nederlands invloed in de Europese Gemeenschap te rade gaat bij handelscijfers komt bedrogen uit. De cijfers zijn wel informatief, maar geen zinnig mens zou willen volhouden dat Nederlands invloed in de E.E.G. evenredig is aan zijn aandeel in de handel van de Gemeenschap. En ook wie productiecijfers kiest krijgt maar een half beeld. Misschien zou men Nederlands plaats in de Europese Gemeenschap kunnen meten aan zijn financiële bijdragen. Zoveel procent betalen de Nederlanders aan het administratieve apparaat van de E.E.G., zoveel miljoen aan het Europese Fonds voor Ontwikkeling Overzee, een flink bedrag aan de research van Euratom, een duidelijke bijdrage aan het Europees Sociaal Fonds. En de kolen- en staalindustrie offert haar Europese cijns aan de fiscus in Luxemburg, de Hoge Autoriteit van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal.

Zo komt men, alles bijeen, tot een bedrag dat hoog of laag kan worden genoemd; de een denkt aan een verlies dat niet wordt goedgeemaakt door handelsvoordeel (Wemelsfelder, Kymmell), de ander meent dat over zulke dure appels niet lang hoeft te worden gepraat: de Europese motor moet nu eenmaal draaien en ook Nederland heeft daarvoor de brandstof te leveren (Brouwers). Dit laatste oordeel getuigt in elk geval van gevoel voor de werkelijkheid. De motor draait inderdaad, het schip vaart; als de motor stopt loopt Nederland in Europa mee op de klippen. Maar dat betekent dan ook dat men, als varende passagier, wel eens zou willen weten welke invloed men heeft op het bepalen van de koers.

In hoeverre er in de Europese Gemeenschap bij het uitstippelen van het beleid recht wordt gedaan aan Nederlandse opvattingen hangt in de verhoudingen waaronder wij leven steeds minder af van de resultaten van een machtspolitiek en steeds meer van die van een rechtspolitiek. (Dat is ook de reden waarom Nederland al vroeg een kampioen voor de Europese integratie was). Het beleid van de Europese (Economische) Gemeenschap wordt in toenemende mate bepaald onder invloed van de (E.E.G.)-Commissie, die bij het ontwerpen van dat beleid de beschikking heeft over een staf Europese ambtenaren. Wie

Nederlands invloed in de Europese Gemeenschap

in dat beleid naar onderdelen zoekt die recht doen aan Nederlandse opvattingen komt misschien terecht bij ontwerpbepalingen die zijn opgesteld door een Italiaans afdelingshoofd met Franse en Luxemburgse medewerkers. Wat ons dus moet interesseren is het antwoord op de vraag: dringt in dat internationale ambtenarenapparaat voldoende door wat Nederland bezighoudt? Kent men daar de Nederlandse opvattingen, tradities, moeilijkheden? En niet alleen daar; kent men ze ook in de colleges die het resultaat van het noeste Europese ambtenarenwerk hebben te beoordelen: het Europese Parlement en het Economisch en Sociaal Comité? Weten de leden van die colleges hoe Nederland praat en denkt? En hoè weet men dat dan? Uit zijn pers? Uit contact met Nederlanders? Van zijn televisie?

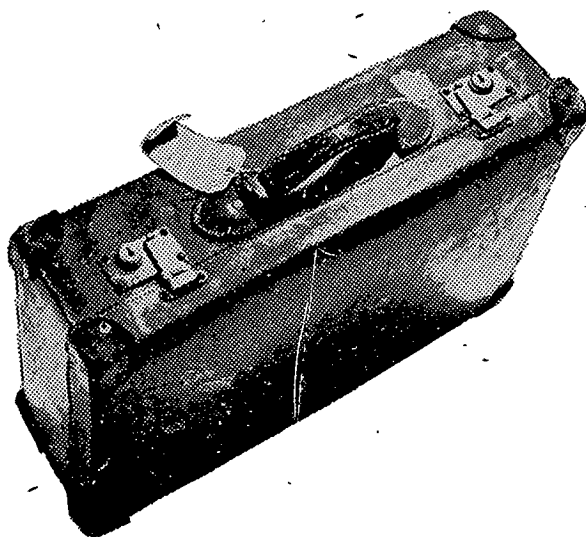
De ervaringen uit meer dan tien jaar Europese integratie rechtvaardigen de stelling dat Nederlanders in internationaal gezelschap nog steeds elke gelegenheid te baat moeten nemen om anderen met hun standpunt te confronteren. Want het Nederlandse standpunt is bij de niet-Nederlandse meerderheid in de Europese Gemeenschap niet bekend uit de krant en niet uit de radio, niet uit boek of brochure en nauwelijks uit contact met Nederlanders. Het is van belang, in grote bijeenkomsten zoals die van het Europese Parlement, Nederlands te spreken — al was het alleen maar om de meerderheid van het Parlement steeds opnieuw duidelijk te maken dat Nederlands één van de vier officiële talen is, dat recht heeft op een eigen plaats ¹⁾. Daarnaast is het dringend nodig, in geschreven vorm het Nederlandse standpunt vertaald ter kennis te brengen van afnemers van Nederlandse voorlichtingsbulletins in het buitenland. Er wordt wat dit betreft door Nederland nog steeds veel te weinig gedaan ²⁾.

¹⁾ Onlangs hield de Belgische Minister Fayat in Straatsburg een lange rede in het Nederlands, die door de Duitse, Franse en Italiaanse afgevaardigden met behulp van tolken kon worden gevolgd.

²⁾ Zie het artikel van Mr. Clara C. Meijers in „E.-S.B.” van 3 mei 1961: „Taalgebied, economische voorlichting en Europa”.

Wie een voorbeeld wil van wat op dit gebied mogelijk is raadplege het sobere, maar uiterst informatieve blaadje van de Duitse regeringsvoorlichtingsdienst, dat het Europese beleid van de Bondsrepubliek doeltreffend ondersteunt. Nederland heeft zo'n ondersteuning nog meer nodig dan Duitsland. Er is behoefte aan perfect vertaalde, kort samengevatte, doelmatig gepresenteerde mededelingen over Nederlandse standpunten, tradities, waarden, opinies, verhoudingen, gebeurtenissen. Verspreid met voldoende frequentie in Duitsland, Italië, Frankrijk, België en Luxemburg onder parlementsleden, regeringsfunctionarissen, journalisten, Kamers van Koophandel, universiteiten, politieke partijen, vakbonden, werkgeversverbonden en andere organisaties, kan een dergelijke voorlichting na enkele jaren een begin van effect sorteren, in die zin dat de meerderheid van de leden van het Europees Parlement en van het Economisch en Sociaal Comité een stuk Nederlands belang zullen herkennen als dat ter sprake komt bij de beoordeling van het beleid van de Europese Commissie. Dat kan de Commissie — hoedster van het belang van de Gemeenschap als geheel — alleen maar welkom zijn. Het zal het samenspel vergemakkelijken. Het zal bovendien het totstandkomen van een waarlijk gemeenschappelijk beleid bevorderen. Het is immers niet alleen achteraf dat de Commissie te maken heeft met vertegenwoordigers van allerlei groeperingen zoals die te vinden zijn in Europees Parlement en Economisch en Sociaal Comité. Ook vooraf, bij het ontwerpen van het beleid, spelen de meest verschillende contacten een grote rol. Een treffende illustratie van het belang dat men aan deze contacten mag hechten leverde in Nederland nog onlangs een vertegenwoordiger van het Verbond van Nederlandse Werkgevers, die over het doorklinken van Nederlands stem in Brussel zijn twijfel uitsprak³⁾. Bij het vernemen van deze bezorgdheid uit zo belanghebbende kring lijkt het van betekenis na te gaan, op welke manier het Nederlandse standpunt beter tot gelding zou kunnen worden gebracht.

E.-S.B. 27-5-1964

2.144 kilometer in 10 dagen

Dingen genoeg om aan te denken bij de voorbereiding van Uw buitenlandse reis. Men kan niet alles voorzien, maar U kunt wel gemakkelijk Uw financiële maatregelen treffen door gebruik te maken van de service van een bank. R. Mees & Zoonen zullen U gaarne adviseren over de meest praktische wijze om in het buitenland over voldoende geld te kunnen beschikken: de keuze van reischeques, de hoeveelheid vreemde valuta, zo nodig benzinebonnen.

De reisverzekeringen — bagage, ongevallen — worden voor U geregeld. En tijdens Uw afwezigheid kunt U papieren en voorwerpen van waarde veilig laten opbergen in de safe-inrichting of kofferkluis.

R. MEES & ZOONEN

ROTTERDAM - 's-GRAVENHAGE - SCHIEDAM - DELFT
VLAARDINGEN - ALBLASSERDAM - SPIJKENISSE

In het algemeen zal een Nederlands standpunt kunnen worden begrepen door diegenen in het Europese beleidsapparaat die Nederland goed kennen. Meestal zullen dat Nederlanders zijn. Maar Nederlanders zijn in Brussel weinig talrijk. Het voortreffelijke ambtenarencorps van de

³⁾ „De invloed van het bedrijfsleven op de besluitvorming en het beleid van de E.E.G.“, referaat van A. Rom Colthoff, algemeen secretaris van het Verbond van Nederlandse Werkgevers, op 17 januari 1964 in Rotterdam.

E.E.G.-Commissie — om ons weer daartoe te beperken — bestaat voor 25 pCt. uit Fransen, voor 25 pCt. uit Duitsers, voor 25 pCt. uit Italianen en voor 25 pCt. uit vertegenwoordigers van de Benelux-landen. Dat komt neer op 10 pCt. Nederlanders bij 2½ keer zoveel Fransen, 2½ keer zoveel Duitsers en 2½ keer zoveel Italianen. En ofschoon Nederlands, zoals bekend, een officiële taal in de Gemeenschap is, wordt er weinig in gewerkt. Als voertaal staat Frans bovenaan, met Duits op de tweede plaats. De fameuze talenkennis van de Nederlanders biedt wat dat betreft geen volledige compensatie. Binnen het apparaat van de Europese Commissie, waar een zeer constructief werkklimaat heerst, is dit taalonderscheid niet meer van zo groot belang. Maar van zeer groot belang is het in de contacten van de Commissie met vertegenwoordigers en deskundigen die dagelijks in tal van vergaderzalen in Brussel bijeen zijn om daar hun nationale of beroepsbelangen op tafel te leggen. Het is daar — in de voorbereidende fase van de Europese beleidsvorming — dat de Nederlandse talenkennis niet steeds de verwachte voordelen blijkt te brengen. Wie „vlot Frans” spreekt, komt vaak toch nog te kort aan kennis om een genuanceerd debat te voeren. Met als gevolg dat de Nederlandse discussiebijdrage zich dan beweegt rondom categorische uitspraken, die een vlot of duidelijk verloop van de bespreking niet bevorderen. Aan tolken is gebrek, „talenkenners” worden trouwens — helaas! — geacht niet steeds een tolk nodig te hebben. En dan ontstaat de toestand dat men — met veel inspanning — probeert het thuis zorgvuldig opgebouwde standpunt zodanig te formuleren dat de meerderheid het althans begrijpt en zo mogelijk ermee instemt — maar dat daarna de teleurstelling volgt van het negatieve resultaat: de boodschap blijkt niet zodanig te zijn overgebracht dat voldoende indruk is gemaakt. En dus moet er nogmaals worden toegelicht, geformuleerd, geredeneerd, overtuigd. Komen de voorbeelden nu aan op de plaats waar men wil? Treft de doorslaggevende formulering ditmaal doel? Nederlanders zijn hardnekkig en ze debatteren op principes; het wil dus nogal eens gebeuren dat het Nederlandse standpunt ten slotte bij wijze van amendement in het ontworpen beleid wordt opgenomen. Maar wat een inspanning is daarvoor nodig geweest!

Behalve het Nederlandse taalnadeel is er nog een andere moeilijkheid. Het gaat namelijk om veel meer dan de taal. De Nederlanders, bewoners van een randgebied van de Europese Gemeenschap, staan voor een enorme communicatiemoeilijkheid. Het is niet verbazingwekkend dat men zich in Nederland al afvraagt of men niet het hoger onderwijs zal geven in andere talen dan het Nederlands, opdat Nederlands wetenschappelijke bijdragen tot elders kunnen doordringen; voor proefschriften zou deze werkwijze inderdaad nog aanmerkelijk kunnen worden uitgebreid ⁴⁾. Maar er is meer. Behalve voor het overbruggen van een taalverschil staan wij voor het overbruggen van verschillen in denkwijze, in de techniek van probleembehandeling, in vergadermethodiek, in debatteertactiek. Tegenover een Frans primaat op deze gebieden — resultaat van een fabuleuze scholing — moet een ononderbroken Nederlandse inspanning worden gesteld om de aansluiting niet te missen of een isolement te riskeren dat slechts schade berokkent. Het Nederlandse geluid zal in de voorbereidende fase van de Europese beleidsvorming duidelijker

kunnen doorklinken naarmate men het met meer vaardigheid in het Frans ten gehore kan brengen. Hoe positief men ook in ondernemerskring deze realiteit tegemoetreedt blijkt uit een recent besluit van het Verbond van Nederlandse Werkgevers en het Centraal Sociaal Werkgeversverbond om een Talenpracticum op te richten dat nog dit jaar cursussen gaat geven. In de toelichting leest men: „Het ligt voor de hand te beginnen met het onderwijs in het Frans, omdat de behoefte daaraan op het ogenblik, gelet op de belangen in de E.E.G., het grootst blijkt te zijn” ⁵⁾.

De noodzakelijke concentratie op het Frans — die ook moet zijn een zich vertrouwd maken met de Franse denktant — betekent allerm minst dat men Nederlandse opvattingen zou moeten prijsgeven. Het is juist de bedoeling dat men zijn eigen opvatting zo soepel leert hanteren dat men haar weet te presenteren op een manier die in het Europese milieu als adequaat wordt aanvaard. Aan de betekenis die men aan de Nederlandse opvatting hecht doet dit niets af. Ja, juist omdat men aan zijn opvatting groot belang hecht zijn een betere presentatie en verspreiding nodig. Nederlandstalige Belgen in Brussel hebben samen met Nederlanders deze kwestie enige tijd geleden in studie genomen; zij zijn gekomen tot de oprichting van een vereniging die zich onder meer tot doel stelt „het bevorderen van de Nederlandse cultuur in het raam van de Europese integratie en de internationale samenwerking”. Verschillende zeer bekende personen uit de top van de Europese Gemeenschappen hebben zich onmiddellijk aangesloten, in het besef dat het hier gaat om een gewichtige zaak ⁶⁾. Een van de activiteiten van de vereniging is het laten vertalen van belangrijke artikelen uit de Nederlandse pers en het toezenden daarvan aan publiciteitsmedia in andere landen. Een loffelijk initiatief, dat echter nog eens onderstreept hoezeer men van overheidswege wat dit betreft in gebreke blijft. De presentatie van het Nederlandse standpunt in Brussel zou immers nog aanzienlijk aan effect winnen als in de andere landen van de Europese Gemeenschap door een passende voorlichtingsactiviteit bij voorbaat meer begrip voor de Nederlandse belangen bestond. Alleen dan kan Nederland hopen, in de Europese Gemeenschap de rechtmatige invloed te gaan uitoefenen die ook anderen voor zichzelf als normaal beschouwen.

Er moet dus tweërlei actie worden ondernomen. Deze dubbele taak vergt een zorgvuldige aanpak. Hij kost bovendien veel geld. Het initiatief van Nederlandse werkgeverskant om Franse cursussen te gaan geven is voortreffelijk; en de bezorgdheid van de Nederlanders in Brussel die heeft geleid tot het oprichten van de nieuwe vereniging is moedgevend. Maar zonder forse, ook financiële middelen van overheidskant komt men er niet. Bevordering van het Frans in Nederland zelf — is daarvan iets te bespeuren in nieuwe leerplannen? — en een doelmatige Nederlandse voorlichtingsactie in de Gemeenschap — wordt al een nieuwe begrotingspost gecreëerd? — zijn de offers die men zal moeten brengen om het gestelde doel te bereiken. Dit is niet anders dan een dubbele eis van modern Europees beleid. Het alternatief is een steriel isolement waarover Nederland zich in de Europese Gemeenschap terecht ontstemd zou tonen. Maar niemand zou dat begrijpen of verstaan.

⁴⁾s-Gravenhage.

R. P. SIMONS COHEN.

⁴⁾ „Sociaal-economische Wetgeving”, 11e jrg., no. 6 (juni 1963), blz. 367.

⁵⁾ „De Onderneming” van 28 maart 1964, blz. 170.

⁶⁾ VIRA - Vereniging voor Internationale Relaties.

Velen achten het bezwaarlijk, dat de ondernemingen, door het bij de pensioenfondsen toegepaste fondsvormingsstelsel, als het ware goed geld naar kwaad geld smijten, zolang door inflatie de koopkracht van het gevormde fonds wordt aangetast. Mede op deze grond zijn er voorstanders voor een meer centralistisch omslagstelsel, analoog aan het A.O.W.-stelsel. Schrijver brengt naar voren, dat met name bij inflatie voor de vorming van de fondsen niet of nauwelijks onttrekkingen aan de middelen van de onderneming behoeven plaats te vinden; bij sterke inflatie kan fondsvorming zelfs voeren tot een toevoeging van middelen aan de betrokken onderneming. Het fondsvormingsstelsel kan dus juist bij sterke inflatie voordelen bieden in plaats van nadelen.

Welvaartsvaste ondernemings- pensioenen

De voordelen van fondsvorming met name bij inflatie

Het vraagstuk van de „welvaartsvastheid” der pensioenen is van belang, zoals blijkt uit de stroom van daaraan gewijde rapporten en publikaties. Wie zich door die stroom laat meevoeren, zou wellicht tot de gevolgtrekking kunnen komen, dat het huidige stelsel van fondsvorming eigenlijk niet bruikbaar is voor de verlening van welvaartsvaste pensioenen. Immers — zo zegt men — zolang inflatie in het spel is, wordt het door de ondernemingen voor de fondsvorming afgezonderde geld steeds minder waard. Als alternatief ligt dan naar het schijnt voor de hand het omslagstelsel, ook voor de financiering van de ondernemingspensioenen, al dan niet uit te voeren analoog aan de A.O.W. door middel van een min of meer centralistische vereveningskas.

In de actuariële adviespraktijk blijkt echter telkens weer, dat fondsvorming toch wel bepaald nuttiger aspecten heeft dan wordt gemeend en niet alleen ten bate van de pensioengerechtigden. De werkelijkheid is namelijk, dat fondsvorming voor de ondernemingen juist in tijden van sterke loonstijging financieringsvoordelen kan bieden, die bij een centralistische omslag niet aanwezig zijn; vandaar wellicht, dat er op pensioengebied zoveel meer aan welvaartsvastheid „gedaan” wordt, dan op het eerste gezicht mogelijk lijkt. In het volgende wordt op de onderhavige voordelen ingegaan.

Wat is eigenlijk fondsvorming of omslag?

Bij de financiering van ondernemingspensioenen wordt — globaal gezien — onder fondsvorming verstaan het stelsel, waarbij de actuariële berekende waarde van over reeds verstreken diensttijd verleende aanspraken dekking vindt in een fonds van gelijkwaardige bezittingen. Bij omslag is er geen voorafgaande fondsvorming: volstaan wordt dan met de directe financiering van de pensioenuitkeringen, dus zonder vóórfinanciering.

Voor ondernemingspensioenen wordt fondsvorming in beginsel het meest passend geacht, omdat bij dat stelsel de pensioenlasten worden gedragen op het tijdstip, waarop die lasten volgens algemeen gangbare normen bij de onderneming tot uiting dienen te komen, nl. tijdens de arbeidsprestatie van de betrokken personeelsleden, en niet na

hun arbeidsprestatie, dus niet tijdens pensioengenot.

Aldus is de fondsvorming evenwel nog niet volledig gekarakteriseerd, want in het kader van ondernemingspensioenen zal in dit artikel onder fondsvorming worden verstaan: vorming van een fonds voor zover dat aan de ondernemingsmiddelen is onttrokken. Alleen voor zover materieel sprake is van fondsvorming, buiten de onderneming, rijst dus het probleem van ontwaardende middelen.

Gesteld bijv. dat een pensioenregeling wordt uitgevoerd door middel van een pensioenstichting, waarvan de bezittingen geheel zouden bestaan uit vorderingen op de betrokken onderneming. Dan is weliswaar naar de titel sprake van fondsvorming, maar zolang alle bezittingen van de stichting bij de onderneming uitstaan, kan de onderneming ermede volstaan de bedragen te betalen, die de stichting voor de uitbetaling van de pensioenen nodig heeft: de onderneming financiert dan materieel volgens omslag, hoewel formeel sprake is van fondsvorming.

Is bij de gezamenlijke ondernemingspensioenregelingen sprake van fondsvorming?

De vraag is, in hoeverre in Nederland, bezien vanuit de ondernemingen, via het instituut van de ondernemingspensioenfondsen fondsvorming plaatsvindt.

Uit de verslagen van de Verzekeringskamer betreffende de pensioen- en spaarfondsen valt globaal af te leiden, dat ruim de helft van de bezittingen van de gezamenlijke ondernemingspensioenfondsen bestaat uit vorderingen op en leningen aan het bedrijfsleven (aandelen hieronder begrepen, evenals sommige vaste eigendommen, waaronder bedrijfsgebouwen). Daarnaast zal voor het bedrijfsleven de kleine helft van de middelen, die naar de fondsen zijn gevloeid ter vorming van de pensioenvermogens, zijn gecompenseerd door belastingbesparing.

Bezien vanuit een groot aantal ondernemingen tezamen is dus materieel geen sprake van fondsvorming, want voor de vorming van de bezittingen van de pensioenfondsen is eigenlijk niets aan de middelen van de gezamenlijke ondernemingen onttrokken: globaal gezien vloeien die middelen immers weer terug naar de gezamenlijke ondernemingen, hetzij (ruim de helft) via leningen e.d., hetzij (een kleine

helpt) via belastingbesparing. Voor de gezamenlijke ondernemingen is dus in Nederland globaal sprake van pensioenfinanciering volgens omslag.

Wat zijn de aspecten voor de afzonderlijke ondernemingen?

Het mag dan zijn, dat blijkens het bovenstaande de ondernemingspensioenen globaal door de gezamenlijke ondernemingen in omslag worden gefinancierd, voor de individuele onderneming is dit nauwelijks van belang; daar wordt het inderdaad als betreurenswaardig ervaren wanneer goed geld verdwijnt. Dat via de kapitaalmarkt een deel van dat geld weer kan terugkomen maakt als argument weinig indruk, omdat die kapitaalmarkt ook bestaat zonder het betrokken pensioenfonds. Bovendien zal door het mechanisme van de kapitaalmarkt — zeker in Nederland — een sterke verschuiving optreden naar de grote en zeer grote ondernemingen.

Ook bij de eigen onderneming zijn er echter wegen om, met name bij sterke loonstijging, een groot deel van de middelen in de onderneming te houden, mits volledig gebruik wordt gemaakt van de hiertoe wettelijk bewust opengehouden mogelijkheden. Opmerkelijk is, dat van die mogelijkheden lang niet altijd gebruik wordt gemaakt.

Het deel van de bezittingen van een pensioenfonds, dat in vorderingen op de onderneming mag luiden, bestaat krachtens de Pensioen- en Spaarfondsenwet uit de som van drie componenten, t.w.:

1. 10 pCt. van alle bezittingen;
2. één jaarlijkse premie, hetgeen veelal neerkomt op 6 pCt. à 7 pCt. van het fondsvermogen;
3. restanten van vorderingen, die hetzij vóór of in 1954 (invoering van genoemde wet) waren ontstaan, hetzij na 1954 ontstonden of zullen ontstaan in verband met nieuwe pensioenverplichtingen, zoals met name bij optrekkingen van gekweekte pensioenen ter aanpassing aan een nieuw loonpeil. De hierbedoelde schulden van de onderneming mogen gelijkmatig worden afgelost in beginsel in 25 jaren na 1954, resp. na het latere ontstaan van de schuld.

Gesteld nu, dat een ondernemer van de wettelijke faciliteiten ten volle gebruik maakt, en dus 16 pCt. (sub 1 en 2 tezamen) benevens schuldresten als sub 3 bedoeld in de onderneming houdt. Welk percentage van de fondsbezittingen zal dan in de onderneming blijven? Dat hangt af van de ontwikkeling van het loonpeil; het percentage zal stijgen in een periode van loonstijgingen en het zal dalen na het einde van zo'n periode.

Bij wijze van voorbeeld (voor het geval van een onderneming met een stabiele personeelsomvang): indien jaarlijks 5 pCt. loonstijging optreedt, dan zal van de fondsbezittingen 5 pCt. in het afgelopen jaar door de onderneming schuldig zijn erkend aan het fonds, en wel in verband met de aanpassing van de gekweekte aanspraken aan het vigerend loonpeil. In het jaar daarvóór werd 5 pCt. van de toenmalige fondsbezittingen schuldig erkend, ofwel $\frac{5}{1,05}$ van de huidige fondsbezittingen; van die schuld

staat nog uit 96 pCt., omdat één van de 25 termijnen zal zijn afgelost. Zo kan men 25 jaren afdalen in het verleden. In totaal resulteert dan een percentage onafgeloste schulden, groot: 5 pCt. + 4,5 pCt. + + 0,1 pCt. = 46 pCt. van het fondsvermogen.

Samen met de 16 pCt. sub 1 en 2 bestaat aldus — bij een jaarlijkse stijging van het loonpeil met 5 pCt. — 62 pCt. van de fondsbezittingen uit vorderingen op de onderneming. Verder zal bij de onderneming voor de vorming van het totale fondsvermogen, door de fiscale aftrekbaarheid voor de vennootschapsbelasting, ca. 47 pCt. belastingbesparing zijn opgetreden. Eveneens kan worden nagegaan, dat bij een jaarlijkse loonstijging met bijv. 1 pCt., 27 pCt. in plaats van 62 pCt. resulteert en 47 pCt. bij een jaarlijkse loonstijging met 3 pCt. Bij een onderneming als bovenbedoeld, die sedert het jaar 1947 — rekening houdend met de sindsdien opgetreden algemene loonronden — op de hierbedoelde wijze een welvaartsvaste pensioenregeling zou hebben gefinancierd, zou thans — in 1964 — nog ca. 75 pCt. van de fondsbezittingen bestaan uit vorderingen op de onderneming.

Aldus blijkt het volgende:

Jaarlijkse optrekking van de gekweekte aanspraken	Percentage van het fondsvermogen, bestaande uit vorderingen op de onderneming	Percentage van het fondsvermogen, aan de onderneming door besparing van vennootschapsbelasting a.h.w. „gerestitueerd”	Totaal (2) en (3)	Per saldo aan de onderneming onttrokken in verband met de vorming van het fondsvermogen (100 pCt. — (4))
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1	27	(in procenten)	74	26
3	47	47	94	6
5	62	47	109	9
realiteit / sinds 1947	75	47	122	22

Aan een onderneming, die voor de financiering van het pensioenfonds de wettelijk opengehouden mogelijkheden benut, zullen dus — rekening houdend met de fiscale aspecten — juist bij een sterke loonstijging nog minder middelen dan bij een centralistische omslag worden onttrokken. Formele fondsvorming als boven bedoeld kan dus bij een sterke loonstijging het voordeel bieden, dat deze materieel nog verder van fondsvorming afstaat dan bij omslag het geval is!

Bij een en ander is eenvoudigheidshalve geen rekening gehouden met bijkomende aspecten als de mogelijkheid om bij formele fondsvorming te komen tot aanvullende fiscaalvrije reserveringen in de betrokken ondernemingen; de fiscale besparing kan aldus in werkelijkheid groter zijn dan de 47 pCt. waarvan in het voorgaande sprake was. Ook op de aspecten van de belegging van een deel van het fondsvermogen in aandelen en vaste eigendommen is eenvoudigheidshalve niet ingegaan, alhoewel dit onderwerp in het kader van de welvaartsvaste pensioenen zeker alle aandacht verdient.

(I. M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK

Slotopmerkingen.

Van belang is uiteraard de kwestie, of het gezien de mate van kredietwaardigheid van de betrokken onderneming altijd wenselijk is om grote delen van pensioenfondszittingen als vorderingen op de onderneming te laten. In dergelijke situaties is de nodige voorzichtigheid gewenst. Overigens bestaat de mogelijkheid, dat een aantal onderling onafhankelijke ondernemingen (bijv. ondernemingen in verschillende detailhandelsbranches) besluit tot, uiteraard beperkte, onderlinge garanties ten aanzien van schulden jegens de betrokken pensioenfondsen, met het doel binnen de formele en materiële vereisten van de wet zoveel mogelijk te komen tot verkleining van aan die ondernemingen te onttrekken middelen. Op dit terrein liggen wellicht ook analoge mogelijkheden in bedrijfstakken, waarin een bedrijfspensioenfonds werkt.

De bezwaren die men in de praktijk heeft tegen welvaartsvaste pensioenen vloeien m.i. voornamelijk hieruit voort, dat in veel gevallen het streven naar welvaartsvaste pensioenen te weinig is georganiseerd, waardoor ad hoc tot schrik en verwondering van directie en commissarissen aanvullende pensioenlasten uit de lucht komen vallen. Het is daarentegen wenselijk om van tevoren bij de onderne-

ming op regelmatige en passende wijze met periodieke optrekkingen rekening te houden. Dat ook dan welvaartsvaste pensioenen duurder zijn dan nominale pensioenen, wordt hierdoor veroorzaakt, dat eerstbedoelde pensioenen hoger zijn en hogere pensioenen kosten vanzelfsprekend vroeg of laat meer geld, hoe ze ook worden gefinancierd. Het is echter blijkens het voorgaande verre van noodzakelijk, dat onder degenen, die economisch gezien vroeg of laat de pensioenlasten dragen, de ondernemingen bij het huidige stelsel zwaardere lasten dragen dan bij een centralistisch omslagstelsel.

De ondernemingen behoeven geen „goed geld naar kwaad geld te smijten”; de eigenlijke pensioenfinanciering kan bij het huidige stelsel van formele fondsvorming soepel worden aangepast aan in de tijd wisselende eisen bij de onderneming, in tegenstelling tot hetgeen bij een starre financiering als van de A.O.W. het geval is. Er zijn evenwel nog zeer veel ondernemingen, waar de gedachte te weinig leeft, dat — met de nodige inventiviteit — bij de financiering van de pensioenregeling op bevredigende wijze rekening kan worden gehouden met de financiering van de onderneming zelf.

Amsterdam.

H. L. F. VERBRAAK.

De landbouwcoöperatie in de E.E.G.

Inleiding.

Alle overheden in de E.E.G. occuperen zich druk met de landbouw in hun gebied en moeizaam bouwt men aan een Europees beleid. Ten aanzien van de lid-staten kan men twee elementen onderscheiden: de prijspolitiek en de structuurpolitiek. Bij de prijspolitiek gaat het om steun aan het agrarisch inkomen via het garanderen (min of meer) van prijzen. De structuurpolitiek omvat maatregelen tot verbetering van de produktie-omstandigheden, waaraan in sommige landen ook maatregelen worden gekoppeld ter verbetering van de afzetapparatuur, handelskanalen, marktverkenning e.d. Gezien de opzet van het Europese Oriëntatie- en Garantiefonds mag worden aangenomen dat de ruime interpretatie van het begrip structuurpolitiek de, in het Europa van de zes, vigerende interpretatie zal worden.

Algemeen wordt door de overheden in de zes E.E.G.-landen de landbouwcoöperatie gezien als een nuttig middel ter versterking van de economische positie van de boer. De consequenties van dit standpunt zijn echter zeer verschillend. Het kan blijven bij de verklaring van een platonische liefde, maar soms bemoeit men zich ook zeer direct met het coöperatiewezen, omdat men dit als middel beschouwt om de doeleinden van de landbouwpolitiek te bereiken. Deze overheidsbemoeienis kan men dan zien als een onderdeel van de bovengenoemde structuurpolitiek. Directe steun aan de coöperaties en een zekere mate van overheidsinmenging zijn veelal aan elkaar gekoppeld.

Het is de bedoeling in het navolgende een kort exposé te geven van de situatie in de verschillende lid-staten, waarbij wij ons zullen moeten beperken tot de belangrijkste coöperatie-activiteiten. Daarna zal worden gepoogd een standpunt in te nemen t.a.v. de meest gewenste ontwikkeling in Europees verband.

Italië.

In Italië, evenals in de andere E.E.G.-landen, zijn de eerste landbouwcoöperaties ontstaan in de laatste decennia van de vorige eeuw. Tot nu toe is de ontwikkeling van de landbouwcoöperatie er bescheiden geweest. Bovendien kunnen wij een grote mate van versplintering constateren, benevens een sterke mate van overheidsingrijpen (er is bij het Ministerie van Arbeid en Sociale Zaken een apart Directoraat-Generaal voor het coöperatiewezen!). Zoals bekend bevinden welvaart en ontwikkeling zich in Noord-Italië op een aanmerkelijk hoger niveau dan in Zuid- en Midden-Italië en de eilanden. Het ontstaan van coöperaties als vorm van eigen hulp is gebonden aan een redelijk peil van ontwikkeling van de agrarische bevolking zelf. Het is dan ook geen wonder dat in Noord-Italië het coöperatiewezen het meest tot bloei is gekomen. Weliswaar zijn de laatste jaren elders, en dan speciaal in gebieden waar landhervormingen plaatsvinden, vrij veel coöperaties opgericht, maar dit is een zaak die van bovenaf geregeld is. Zo heeft men bijv. boeren, aan wie land werd toegewezen, verplicht 20 jaar lid te worden van bepaalde coöperaties. De coöperaties in de 9 landhervormingsgebieden zijn in 1957 op instigatie van het Ministerie van Landbouw gebundeld in de „Federazione Nazionale delle Cooperative della Riforma Fondiaria”. Pogingen worden in het werk gesteld het lidmaatschap uit te breiden tot reeds gevestigde boeren, de coöperaties onafhankelijker te maken en ze op eigen benen te leren staan bij politieke neutraliteit.

Politieke neutraliteit vinden we niet bij de „Lega Nazionale delle Cooperative e Mutue”, welke links georiënteerd is en bij de „Confederazione Cooperative Italiana”, welke een rooms-katholiek stempel draagt. De landbouwcoöperaties vormen slechts een onderdeel van de

„Lega Nazionale”, waarin de verbruikcoöperaties de belangrijkste plaats innemen (60 pCt. van de leden). In de sector landbouw zijn de produktiecoöperaties (d.w.z. coöperaties, waarbij het gaat om samenwerking bij de voortbrenging) het belangrijkste. Bij de afzet en verwerking moeten de zuivelcoöperaties worden genoemd. Bij de (R.K.) „Confederazione Cooperative Italiana” is daarentegen het belang van de groep landbouwcoöperaties groter dan dat van de verbruikcoöperaties, terwijl het totaal ledental iets kleiner is (ca. 2,2 mln. tegenover 2,6 mln.).

Vermeldenswaard is ook dat in de laatste groepering de coöperatieve plattelandsbanken (ca. 900) een zekere rol spelen, maar als geheel is het coöperatieve bankwezen ten plattelande in Italië slecht ontwikkeld. Voor de financiële hulp aan de landbouw maakt de staat dan ook in sterke mate gebruik van de „Banca Nazionale de Lavoro”.

Ten slotte verdient dan nog vermelding de „Federazione Italiana dei Consorzi Agrari”. Aan de „Consorzi Agrari” werd in het fascistische Italië een zeer belangrijke plaats toegekend. De organisatie was sterk centralistisch en in feite kon men spreken van inpassing in de corporatieve staat. In 1948 vond een zekere mate van democratisering plaats en werden de Consorzi formeel weer coöperaties. De verticale organisatiestructuur bleef echter bestaan en in de provinciale besturen hebben naast de gekozen leden ook vertegenwoordigers van de Ministeries van Landbouw, Arbeid en Financiën een plaats. Economisch gezien zijn de Consorzi verreweg het belangrijkste. Hun marktaandeel in het binnenland is in sommige gevallen niet onaanzienlijk: kunstmest ca. 50 pCt., zaaizaad ca. 60 pCt., insecticiden ca. 54 pCt., brandstof en olie 53 pCt.

De betekenis van alle coöperaties tezamen op het gebied van de buitenlandse handel is gering.

Frankrijk.

De landbouwcoöperaties zijn in bepaalde streken en op bepaalde terreinen in Frankrijk goed ontwikkeld. De invloed van de staat is vrij groot. Het Ministerie van Landbouw kent een speciale „Conseil supérieur de la Coopération Agricole”. Het ontstaan van de Franse landbouwcoöperaties is het gevolg van een streven van de boerenorganisaties (Syndicats). Deze gingen zich aanvankelijk zelf met handelsverkeer bezighouden, maar vooral toen in 1920 een goede wettelijke basis voor het coöperatiewezen ontstond, heeft zich een zelfstandige coöperatieve activiteit ontwikkeld.

Uiteraard was er — zeker in Frankrijk — niet één boerenorganisatie, maar speelde de politieke kleur een rol en dat had zijn weerslag op het coöperatiewezen. Het belangrijkste is momenteel de (rechts georiënteerde) groepering, verenigd in de „Confédération Nationale de la Mutualité du Crédit et de la Coopération Agricole”. De splitsing vinden we nog terug op het gebied van de

(I. M.)

voor uw BANKZAKEN

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

inname en opslag van granen en de voorziening met veevoeder. Hier zijn werkzaam de (rechts georiënteerde) „Fédération Nationale de la Coopération Agricole” (F.N.C.A.) en de (links georiënteerde) „Confédération Générale des Coopératives Agricoles” (C.G.C.A.). Verder treffen we bij enkele andere coöperaties dubbele lidmaatschappen aan.

De positie van de zuivelcoöperaties met een marktaandeel van ca. 58 pCt. voor melk is vrij sterk. Men legt zich ook meer en meer gezamenlijk toe op de export, waarbij men trouwens samenwerkt met andersgeaarde exporterende coöperaties in de „Syncopec”. Vermeldenswaard is verder de recente, krachtige groei van de coöperatieve conserverindustrie, gebundeld in France-Uniconserves.

Betrof het hierboven groeperingen waar de invloed van de staat gering is, dit kan niet worden gezegd van twee andere belangrijke sectoren, nl. de graancoöperaties en de wijncoöperaties. In het eerste geval dateren de bemoeiingen uit de crisisjaren, terwijl tegenover de financiële hulp bij investeringen en modernisatie in de na-oorlogse jaren ook een zekere mate van overheidsbemoeiing stond. Het marktaandeel is daardoor zeer groot: ca. 80 pCt. voor tarwe en ca. $\frac{2}{3}$ voor de andere granen. Wat betreft de wijn hebben wij te maken met pogingen om via de coöperaties het overschotprobleem, vooral bestaande t.a.v. de mindere kwaliteiten wijn, op te lossen. De „Services Agricoles” van het Ministerie ontwikkelden de plannen en ontwierpen statuten, de „Génie Rural” maakte tekeningen voor de nieuwe coöperatieve wijnkelders en had de supervisie bij de bouw en het „Crédit Agricole” zorgde voor goedkope leningen en het doorgeven van subsidies van 10 tot 20 pCt.

Dit laatste brengt ons meteen op het agrarisch kredietwezen, waarop — evenals in Italië — de invloed van de overheid groot is, nl. via het officiële toplichaam: de „Caisse Nationale de Crédit Agricole” en het regionale zusje hiervan in Elzas-Lotharingen. Weliswaar bestaat hiernaast nog een „vrije” sector: de „Caisses de Crédit Agricole Mutuel”, maar de kredietverlening daarvan bedroeg in 1958 slechts 12 pCt. van die in de „officiële” sector. Ook de invloed van de staat op het agrarisch verzekeringswezen is groot.

Vergeleken met Italië is het coöpereren in de produktie wat minder verbreid. Zeer belangrijk zijn echter de „Coopératives d’Utilisation de Matériel Agricole” (C.U.M.A.’s). Ook hier heeft de staat door subsidies en het overnemen van rentelast de ontwikkeling bevorderd, waar natuurlijk weer overheidsbemoeienis tegenover staat. Vermeldenswaard is ten slotte de introductie van een nieuwe juridische vorm, de „Société d’Intérêt Collectif Agricole” (S.I.C.A.). Een juridische constructie,

die minder rigide is dan de officiële coöperatie en die het toetreden van anderen dan boeren toelaat.

Luxemburg.

Gezien het beperkte belang van de Luxemburgse landbouw in het totaal van de E.E.G. zullen wij de betekenis van de landbouwcoöperaties slechts kort schetsen. In de sector van de coöperatieve aan- en verkoop heeft zich een ontwikkeling praktisch vrij van overheidsingrijpen voltrokken. Ca. 280 kleine plaatselijke verenigingen en 137 banken, waarvan er 80 — net als in Duitsland — ook op het gebied van de goederenhandel werkzaam zijn, gaan samen in het „Allgemeines Verband landwirtschaftlicher Genossenschaften des Grossherzogtums Luxemburg”. Het marktaandeel is voor kunstmest en veevoer niet onaanzienlijk, resp. ca. 65 pCt. en ca. 33 pCt. De inname van broodgraan loopt voor 33 pCt. via deze organisatie. Op het gebied van zuivel en wijn is de positie van de coöperatie met een marktaandeel van resp. 95 pCt. en 70 pCt. overheersend. Intensieve staatsbemoediging is hier niet vreemd aan.

West-Duitsland.

Hebben wij t.a.v. de drie voorafgaande landen kunnen constateren dat de staat zich intensief met het agrarisch coöperatiewezen bezighield, voor de nu nog te behandelen landen geldt dit slechts in geringe mate. Bij het ontstaan van de landbouwcoöperatie deden zich in Duitsland twee stromingen voor, welke wij, naar hun voormannen, de richting Raiffeisen en de richting Haas zullen noemen. In het eerste geval stond men de oprichting voor van lokaal begrensde verenigingen met een zoveel mogelijk universeel karakter, organisch ingevoegd in het patroon van de plattelandssamenleving. Gezien de beperkte ontwikkelingsmogelijkheden in de kleine dorpsgemeenschap zouden deze lokale verenigingen zich dan weer regionaal en in een tweede fase nationaal moeten samenvoegen. Haas daarentegen was een voorstander van vooral op economische principes gegrondveste grote gespecialiseerde eenheden. Als gevolg hiervan viel aanvankelijk een ontwikkeling in twee richtingen te constateren, maar door de noodsituatie in de crisisjaren werd aan dit dualisme een halt toegeeroepen. Het feit dat de tegenwoordige toporganisatie de naam „Deutsches Raiffeisenverband” draagt duidt erop dat de gedachten van Raiffeisen ten slotte het meest ingang vonden. Het blijkt nu echter de laatste tijd dat vele coöperaties voor een goed functioneren toch te klein zijn en niet kunnen volstaan met het ontplooiën van nieuwe activiteiten binnen de dorpsgemeenschap, zodat fusies plaatsvinden, hetgeen tot uitdrukking komt in een toename van het gemiddeld aantal leden per coöperatie.

Eind 1960 bestonden er in West-Duitsland bijna 30.000 lokale coöperaties, waarvan bijna de helft kredietcoöperaties, waarvan echter weer ca. 80 pCt. ook aan het goederenverkeer deelnam. Van de rest hield zich het overgrote deel bezig met aankoop, verwerking en afzet, terwijl het aantal produktiecoöperaties — in tegenstelling tot bijv. Italië en ook Frankrijk — zeer gering is. Bijna de helft van de groep gespecialiseerde coöperaties werd gevormd door zuivelcoöperaties.

De economische betekenis van de Duitse coöperaties wordt enigermate weergegeven door de volgende markt-aandelen: melkverwerking ca. 80 pCt., graanafzet ca. 40 pCt., afzet fruit en groente ca. 30 pCt., wijn 25 pCt.

Wat betreft de aankoopzijde kan worden vermeld dat 60 pCt. van de kunstmest, 40 pCt. van het zaaigoed, 35 pCt. van het veevoer en 25 pCt. van de machines via de coöperaties worden aangeschaft. Het aandeel in de im- en exporthandel is gering.

Zoals gezegd, de direct actieve rol van de overheid bij de stimulering van de bovengeschetste ontwikkeling is van te verwaarlozen belang. Alleen verdient misschien vermelding dat de laatste jaren bij het voltrekken van fusies en andere rationalisatiemaatregelen zeer aanzienlijke subsidies worden verstrekt (ca. 30 pCt.).

België.

De situatie in België vertoont enige overeenkomst met die in Nederland, in die zin, dat we een R.K. en een niet-R.K. sector kunnen onderscheiden. In beide gevallen is er in de R.K. sector een nauwe verwevenheid van de boerenvakorganisatie (standsorganisatie, zegt men enigszins archaïsch in Nederland) en de coöperatieve bedrijvigheid, terwijl ook in beide gevallen de R.K. geestelijkheid een zekere invloed heeft. Dit laat zich verstaan als men bedenkt dat in beide landen de R.K. volksgroep lange tijd de positie van een wat verdrukte minoriteit innam. Dat in de worsteling naar volledige gelijkwaardigheid de drang sterk was om de gelederen te sluiten, is begrijpelijk. Dat de late en onvolmaakte wettelijke regeling van de figuur van de coöperatie in België deze ontwikkeling in de hand werkte, lijkt waarschijnlijk, terwijl anderzijds de noodzaak van een goede wetgeving niet zo aanwezig was, omdat de Belgische Boerenbond de zaken wel opknapte.

In Vlaams België hebben de coöperaties op zuivelgebied de grootste mate van zelfstandigheid bereikt. Daarentegen is de gemeenschappelijke aan- en verkoop echt nog een zaak van de Belgische Boerenbond (B.B.). In andere sectoren vinden we een tussenpositie. De betekenis op zuivelgebied is niet gering: 50 pCt. van de melk wordt door de met de B.B. gelieerde zuivelcoöperaties verwerkt. Bij de aankoop van veevoer en kunstmest is het marktaandeel in Vlaams België resp. 45 pCt. en 25 pCt., in de overige sectoren is de betekenis van de coöperaties gering.

Hoewel dus in Vlaanderen de coöperatieve bedrijvigheid zeker niet te verwaarlozen is, is deze toch ook niet bovenmate sterk ontwikkeld. In Wallonië is de ontwikkeling nog weer geringer, waarbij men ten dele, nl. zover het de R.K.-georganiseerden betreft, samenwerkt met de B.B. — bijv. op het gebied van het kredietwezen en de aan- en verkoop — terwijl de algemene boerenorganisatie, de „Fédération Nationale des Unions Professionnelles Agricoles de Belgique” zich niet op coöperatief vlak begeeft. Het aandeel in de buitenlandse handel van alle coöperaties tezamen is te verwaarlozen.

Sinds de tweede wereldoorlog bemoeit de staat zich enigermate direct met het coöperatiewezen, o.a. via de „Service de la Coopération” van het Ministerie van Landbouw. Dit betreft o.a. het stimuleren van coöpera-

(I. M.)

voor uw
Effectenzaken
NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

ties voor het gebruik van landbouwmachines en het beschikbaarstellen van goedkope kredieten. Vooral in Wallonië, waar een eigen kredietapparatuur niet of nauwelijks beschikbaar was, heeft men hiervan geprofiteerd.

Nederland.

Zoals gezegd kennen wij in Nederland dezelfde tweedeling als in België, maar in ons land hebben de algemene coöperaties — die los staan van de standsorganisaties — in het algemeen een grotere betekenis dan de R.K.-georiënteerde coöperaties. Trouwens niet in alle sectoren vinden we deze splitsing — niet bij zuivel en eieren — en gelukkig kan een groeiende samenwerking geconstateerd worden. In het algemeen kennen wij in Nederland een sterke mate van specialisatie, maar de huidige economische ontwikkeling (verticale integratie) dwingt tot het slaan van bruggen tussen de diverse sectoren. Overigens zullen wij over Nederland kort zijn. Literatuur hierover is gemakkelijk toegankelijk en wij verwijzen de geïnteresseerde lezer naar de in de noot genoemde bronnen ¹⁾.

Van al de E.E.G.-landen is ten onzent de landbouwcoöperatie het sterkst ontwikkeld. Enkele cijfers over marktaandeelen mogen dit illustreren: melk ca. 80 pCt., suiker ca. 60 pCt., aardappelmeelfabricage ca. 80 pCt., wol ca. 90 pCt., strokartonfabricage ca. 65 pCt., aankoop veevoer ca. 50 pCt., eieren ca. 35 pCt. Verder komen vrijwel alle bloemen en groenten via coöperatieve veilingen op de markt en staat een uitstekend ontwikkelde eigen spaar- en kredietapparatuur aan boeren en coöperaties ter beschikking.

In tegenstelling tot de hiervoor vermelde landen bewegen de coöperaties in ons land zich ook zeer actief op het gebied van im- en export. Zo heeft bijv. de coöperatieve export van zuivelproducten een sterkere positie dan die van de particuliere handel. De overheid heeft gezorgd voor een goede wettelijke regeling en zich verder praktisch beperkt tot steun aan de ontwikkeling van machinecoöperaties, overigens met matig succes.

Slot.

Beschouwen wij het E.E.G.-gebied als geheel, dan zien wij in de zuidelijke regionen een sterke mate van overheidsinvloed op de ontwikkeling van het coöperatiewezen in de landbouw, terwijl die in het noorden vrijwel

¹⁾ „Landbouwcoöperatie in Nederland” door Dr. Ir. G. Minderhoud. Uitg. J. B. Wolters (Groningen). Wat de Friese coöperaties betreft: „Erf en Wereld”, door J. P. Wiersma, Uitg. Laverman (Drachten), 2 bijdragen van schrijver dezes in het „Landbouwkundig Tijdschrift”, 74ste jrg., no. 12 en 75ste jrg., no. 21. Verder heeft de Nationale Coöperatieve Raad in Den Haag hierover nog enkele brochures doen verschijnen.

voor uw Assurantiezaken

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

(I. M.)

ontbreekt. Men zou het ook zo kunnen zeggen, dat vooral in het (uiterste) zuiden de aanpak vergelijkbaar is met hetgeen wij momenteel vaak in de ontwikkelingslanden zien, terwijl de ontwikkeling in het noorden aansluit bij die in de Scandinavische landen, waar de coöperatie veel meer het karakter heeft van een poging zichzelf te helpen. Daartoe is echter een redelijke mate van welvaart en algemene ontwikkeling nodig en dat verklaart met name het boven signaleerde verschil tussen noord en zuid.

Zeer belangrijk is of de boeren een goed eigen bankwezen hebben opgebouwd, zoals in het bijzonder in Duitsland en Nederland het geval is. Dit was voor de ontwikkeling van hun andere coöperaties van belang, maar natuurlijk was dit ook een enorme steun bij de ontwikkeling van zelfvoorzieningslandbouw naar commerciële landbouw die in de afgelopen eeuw plaatsvond, een ontwikkeling, die trouwens nog niet afgesloten is. Ontbrak deze kredietapparatuur, dan creëerde de staat eigen wegen om de financiële hulp aan de landbouw en de coöperaties te kanaliseren en dat impliceerde veelal een grote mate van staatsbemoeienis.

Als wij mogen aannemen dat het doel van alle overheidsbemoeienis — overheidssteun zo men wil — uiteindelijk is, de mensen te brengen tot economische (en sociale) zelfstandigheid, dan is het duidelijk dat wij verre de voorkeur geven aan indirecte landbouwsteun — die helaas voorlopig nog onvermijdelijk is — en directe bemoeienis met name met het coöperatiewezen met argwaan bezien. Bovendien is niets zo durend als het tijdelijke. Een als tijdelijk bedoeld steuningrijpen of wat dan ook, leidt soms automatisch bij de betrokkenen tot een houding van tegen de staat aanleunen, iets wat trouwens sommige boeren in Europa reeds in meerdere of mindere mate eigen is en hoe meer men steunt en hoe langer dat duurt, hoe meer deze mentaliteit invreet.

Gelukkig kunnen wij constateren dat de coöperatieve ontwikkeling in landbouwend Nederland gezond is, dat hier veelal sprake is van een zakelijke instelling en dat men de directe invloed zowel van de regering als van de boerenorganisaties met hun politiek tintje veelal afwijst. Het zou verleidelijk kunnen zijn in het kader van de Europese organisaties en de Europese structuurpolitiek wat af te drijven, maar laat men zijn vrijheid niet voor een schotel linzen verkopen.

Assen.

Dr. R. A. DE WIDT.

(I. M.)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

E. S. Kirschen, in samenwerking met J. Bernard, H. Besters, F. Blackaby, O. Eckstein, J. Faaland, F. Hartog, L. Morissens en E. Tosco: Economic Policy in Our Time. Vol. I. General Theory. N.V. Noord-Hollandsche Uitgeversmij., Amsterdam 1964; XII + 476 blz., f. 45.

Dit boek is de vrucht van een intensieve samenwerking van economen nauw betrokken bij de voorbereiding der economische politiek in België, West-Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, onder de dynamische leiding van Professor Kirschen van de Vrije Universiteit te Brussel. Het biedt een systematische behandeling, met tal van concrete overzichten en voorbeelden, van de economische politiek dezer landen in de periode na 1945 en haar voorbereiding, d.w.z. planning. Het systeem van behandeling gaat uit van het onderscheid, der doeleinden en middelen, bekend uit de Zweedse school, en verrijkt deze begrippen door nadere onderscheidingen. De behandeling is behalve systematisch ook semi-kwantitatief; soms worden cijfers gegeven, soms worden alleen intensiteitsklassen onderscheiden. Voorts is zij vooral internationaal-vergelijkend, hetgeen het boek bijzonder boeiend maakt.

Het gehele proces van de economische politiek wordt gevolgd zodat men er o.m. een interessant overzicht in vindt van de politieke partijen en hun programma's — in goed-leesbare tabelvorm —, van de vakbewegingen en een aantal case studies van de wijze, waarop in verschillende landen groepsbelangen worden behartigd. De doelen van de economische politiek worden beschreven en ingedeeld en de verschillen in voorkeur tussen de verschillende politieke groeperingen in overzichten samengevat. De planning wordt o.m. gezien als het toepassen van „tests of consistency” en de werkwijzen gevolgd in de verschillende landen beschreven. Vervolgens wordt een schatting gemaakt van de tijdsduren die gemoeid zijn met het voorbereiden en uitvoeren van bepaalde maatregelen, waaronder de tijd nodig voor het verkrijgen van bepaalde statistische gegevens in elk der landen. Ook deze zijde wordt door twee case studies vervolledigd, betrekking hebbend op de depressie van 1957 in de Verenigde Staten en de „Korea-boom” in België.

De interrelaties tussen middelen en doelen worden naar intensiteit onderscheiden — hier een semi-kwantitatieve behandeling —, waarbij de doelen in 16 groepen en de middelen in ca. 50 groepen worden onderverdeeld.

Enige hoofdstukken worden vervolgens gewijd aan vergelijkende studies over gemeenschappelijke ervaringen, nl. de strijd tegen inflatie en die tegen een recessie, de ontwikkelingspolitiek en de internationale samenwerking (met afzonderlijke aandacht voor de Europese integratie).

Het boek munt uit door een concrete, bondige behandeling en bevat een groot aantal (ten dele reeds hierboven genoemde) belangwekkende overzichten in de vorm van tabellen zonder cijfers. Het is geheel uniek te noemen en kan warm aanbevolen worden aan allen die zich in de economische politiek willen of moeten verdiepen! Men mag misschien hopen dat op den duur de behandeling nog meer kwantitatief kan worden gemaakt; doch met de huidige stand van de modellenbouw zou dat niet mogelijk zijn,

daar in de meeste der behandelde landen deze nog niet beschikbaar zijn. Bovendien moet een gedeelte van de behandeling naar haar aard kwalitatief zijn.

J. TINBERGEN.

Dr. R. H. Bredero: Welvaart en woningbouw. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen 1963, 130 blz., f. 11,50.

„De gestelde voorwaarde, dat vergunning tot (arbeidsbesparende) systeembouw slechts kon worden verkregen indien hiervoor de kosten lager waren dan bij traditionele bouwwerken, wettigt de indruk dat de overheid zich toen nog meer zorgen maakte over de beheersing van de bouwkosten dan over de gevolgen van het onvoldoende aanbod van bouwvakarbeiders”.

„Gedurende de jaren van opgaande conjunctuur kon, als gevolg ook van de voorschriften met betrekking tot het rentegamma, onvoldoende beroep op de kapitaalmarkt worden gedaan. Dit heeft geleid tot de (...) inflatoire financiering met kortlopende middelen, de kredietcrisis in 1957 en tenslotte tot de overname van de financiering van woningwetwoningen door het Rijk en de beperkingen van de bouwvergunningen in 1958”.

„De financieringsmoeilijkheden en kapitaalschaarste zijn (...) zowel een gevolg geweest van de contraire werking van de algemene conjunctuur als van het beleid van de overheid. Dit heeft (...) pro-cyclische effecten gehad en de kapitaalschaarste in de hand gewerkt”.

„Wij zouden (...) niet gaarne de indruk achterlaten dat, naar onze mening, de achterstand van de woningbouw slechts aan het overheidsbeleid moet worden geweten. Hiervoor zijn ook andere oorzaken genoemd”.

Dit zijn enkele der conclusies, welke Dr. Bredero heeft getrokken als resultaat van een door hem ingesteld onderzoek naar de relatie tussen de woningbouw en de economische ontwikkeling in Nederland gedurende de periode 1950-1960, waarbij hij heeft getracht een verklaring te vinden voor het verschijnsel dat de omvang van de woningvoorraad is achtergebleven bij de groei van de welvaart. Zijn analyse mondt uit in een beoordeling van de doelmatigheid van het overheidsbeleid met betrekking tot de woningbouwproductie.

Op basis van een beschrijving van de specifieke kenmerken van het bouwbedrijf (uiteenlopende en wisselvallige produktie-omstandigheden, scheiding tussen opdrachtgever, ontwerp en uitvoering, en de discontinuïteit in de produktie) komt schrijver al snel tot de conclusie dat „de achterstand in de ontwikkeling van de industrialisatie en het bedrijfsbeleid niet zonder meer in het gebrek aan inzicht of medewerking bij het bouwbedrijf mag worden gezocht. De oorzaak schuilt voor een belangrijk deel bij factoren, welke inherent zijn aan het produkt en het produktieproces”.

Welke factoren dit zijn wordt in het daarop volgende betoog duidelijk gemaakt (blz. 11). Allereerst spelen algemeen economische factoren zoals de conjunctuur — op korte en lange termijn — een rol. De huren van nieuwe woningen kunnen bij een opgaande conjunctuur, als gevolg van de samenhang met de huren van de bestaande

woningvoorraad, niet in dezelfde mate stijgen als de nieuwbouwprijzen. De rentabiliteit van de woningbouw neemt daardoor af, alsmede het aanbod van kapitaal; een periode van hoogconjunctuur kan dus een belemmering vormen voor een uitbreiding van de bedrijvigheid in de woningbouw.

Tegen deze achtergrond wordt de woningbouwproductie in Nederland gedurende de periode 1950-1960 gezien. De bouwproductie blijkt aanzienlijk achtergebleven te zijn bij de vraag naar bouwwerken. Het aantal bouwvakarbeiders is, behoudens in de recessiejaren 1952 en 1958, onvoldoende geweest om het woningtekort op te heffen; kapitaalschaarste, in samenhang met het voorgeschreven rentegamma, leidde tot produktieverminderingen in 1952 en 1958.

In dit onderdeel van zijn analyse komt schrijver — eigenlijk vooruitlopend op het laatste hoofdstuk — tot de conclusie dat met name het overheidsbeleid, zowel met betrekking tot de bouwproducten als tot de bouwkosten, veel te wensen heeft overgelaten: „Het ongegronde optimisme in 1951, de sterke uitbreiding rond 1956, gevolgd door een inkrimping in 1958 duiden op een gebrek aan planning op langere termijn en een gebrek aan inzicht met betrekking tot de schaarste aan bouwvakarbeiders. Helaas moet hetzelfde geconstateerd worden ten aanzien van het beleid van de overheid betreffende rationalisatie van de bouwproductie. Het beleid van de overheid heeft hier onvoldoende steun gegeven voor een verantwoord bedrijfsbeleid op langere termijn” (blz. 64).

Vervolgens analyseert schrijver de huurpolitiek. De huren van bestaande woningen zijn sedert 1950 regelmatig verhoogd; in de huren van nieuwe woningen werd door de overheid bijgedragen om de verschillen tussen kostprijs en vraagprijs op te vangen. Het huur- en subsidiebeleid hebben niet kunnen voorkomen dat er zich spanningen op de bouwmarkt hebben voorgedaan en dat de prijzen zijn gestegen.

De invloed van de algemene conjunctuur wordt onderzocht door bestudering van de ontwikkeling van het hypotheekair krediet (door hypotheekbanken en levensverzekeringmaatschappijen); van de algemeen economische situatie (de ontwikkeling van het nationaal inkomen, van de consumptie, en van investeringen en besparingen); van de kapitaalmarkt; van de financiering door de centrale en lagere overheid (rentegamma, financiering met kortlopende middelen). Het laatstgenoemde onderdeel is compact geschreven en zou zich, voor beter begrip, voor uitbreiding lenen.

In het laatste hoofdstuk — getiteld conjunctuur en overheidsbeleid — tracht schrijver met behulp van het in voorgaande hoofdstukken opgenomen feitenmateriaal, een beoordeling te geven van de doelmatigheid van het gevoerde beleid voor de woningbouwproductie. Deze beoordeling van het overheidsbeleid geschiedt op bijzonder evenwichtige wijze; zorgvuldig wordt uit alle elementen, zoveel mogelijk systematisch weergegeven in de voorgaande delen van het betoog, een genuanceerd beeld gegeven van het overheidsbeleid gedurende de periode 1950-1960.

De kracht zowel als de zwakte van het boek wordt gevormd door de beknopte wijze waarop de vele problemen zijn behandeld: voor het verkrijgen van een algemeen overzicht van de na-oorlogse woningbouw is dit boek uitermate geschikt; voor het verkrijgen van een inzicht in alle aan de orde gestelde aspecten biedt dit werk evenwel slechts uitgangspunten.

Papendrecht.

C. J. MELCHERTS.

Drs. R. M. Klein Nagelvoort: Bedrijfsorganisatie; plannen, organiseren, belonen. N.V. Uitgeversmaatschappij AE: E. Klüwer, Deventer/Antwerpen (1963), 186 blz., f. 12,50.

Zoals de schrijver in zijn voorbericht zegt, is dit boek geschreven om de lezers een eerste inzicht te verschaffen in bedrijfsorganisatorische problemen. Het is de neerslag van de lessen die hij aan enige Hogere Technische Scholen gaf. Na een korte inleiding volgen een negental hoofdstukken die, behalve het eerste, een verscheidenheid van efficiencytechnieken behandelen.

Het eerste hoofdstuk geeft een korte schets van de verschillende organisatievormen, zonder dat een voorkeur wordt uitgesproken. In het tweede hoofdstuk is een aantal taken van het zgn. „bedrijfsbureau” beschreven. De schrijver ziet dit bureau als een stafafdeling die de werkvoorbereiding, het voorraadbeheer, de planning, de voorcalculatie, de tarifiering, de arbeidsanalyse, de verzorging van gereedschappen, de voortgangscontrole, de nacalculatie en de kwaliteitscontrole regelt. Dit standpunt is omstreden, zeker omdat onder de vele hier opgesomde taken zich een aantal lijnelementen bevindt.

In het daaropvolgende hoofdstuk, getiteld „Productiviteitsverbeteringen”, is een aantal systemen weergegeven, zoals de produktie-analyse, de multimomentopnamen, het onderzoek naar de tijdsbesteding, het produktieschema, de routing en de procesanalyse. Deze technieken dienen om de bestaande werkmethoden vast te leggen en naar verbeteringen te zoeken.

De bewegingsstudie en de outillage vormen het onderwerp van het vierde hoofdstuk, waarbij opvalt dat de schrijver aanstonds nader op het bewegingsstudiesysteem „Methods Time Measurement” ingaat. Een daaraan verwant systeem, dat „Workfactor” heet, duidt hij abusievelijk met „workfactory” aan. Eerst in het volgende hoofdstuk, handelend over de tarifiering, besteedt hij enige aandacht aan de conventionele vorm van tijdstudie, die nog algemeen gebruikelijk is.

Hoofdstuk 6 handelt over de werkclassificatie waarbij, naast de genormaliseerde methode, ook die in de metaalindustrie ter sprake komt. Een gedetailleerde beschrijving van de functie van stempelmaker besluit dit hoofdstuk. Daarna wordt een overzicht gegeven van de vele individuele prestatiebeloningstelsels. Het zou ons te ver voeren hier dieper op in te gaan. De schrijver heeft gestreefd naar volledigheid.

De collectieve beloningstelsels vinden een plaats in hoofdstuk 8 dat, met voorbijgaan aan de groepsbeloning, aanstuurt op de zgn. produktiviteitstoerekeningssystemen. Wij noemen het „salaire proportionnel”, het Scanlon- en het Ruckerplan. De daarop volgende winstdelingstelsels zijn collectieve beloningen die met de produktiviteit als zodanig weinig te maken hebben. Winstgevendheid is immers niet identiek met produktiviteit.

Het laatste hoofdstuk is een vergaarbakje geworden van enkele moderne efficiencytechnieken, die in de voorgaande hoofdstukken niet pasten. De bedrijfssignalering, de lineaire programmering en de brainstorming; bien étonnés de se trouver ensemble.

Wij mogen aan dit boek geen wetenschappelijke maatstaven aanleggen; het is vóór alles een leerboek op middelbaar niveau. En als zodanig heeft het zijn waarde, ook al is er in Nederland en in het buitenland al een en ander over het onderwerp verschenen. Wij noemen o.a. de boeken

„Baas boven baas” (Muusses, Purmerend 1958) en „Inleiding tot de arbeidsstudie” (Belgische Dienst Opvoering Produktiviteit, Brussel). De verdienste van dit boek is vooral dat men zich in het kort op de hoogte kan stellen van een aantal beloningstelsels en van andere efficiëntietechnieken. Een bescheiden literatuurlijst besluit het boek.

's-Gravenhage.

P. VAN ZUUREN.

Jan Tinbergen: The European community: conservative or progressive? Wicksell lectures 1963, Almquist and Wiksell, Stockholm-Göteborg-Uppsala, 42 blz.

Op 19 en 23 april 1963 heeft Prof. Tinbergen in het kader van de „Wicksell lectures” in Zweden een tweetal voordrachten gehouden, die nu in druk zijn verschenen. Hierin behandelt hij, na een overzicht te hebben gegeven van de feitelijke ontwikkeling in de gemeenschappelijke markt, de vraag of de E.E.G. conservatief is en welke ontwikkelingen in progressieve richting zijn te verwachten.

De keuze van het onderwerp werd Prof. Tinbergen ingegeven door de kritiek van Engelse en Zweedse zijde, op het karakter van de E.E.G. In het oostelijke blok spreekt men in dit verband wel van de „three C's: capitalism, conservatism and catholicism”. Nu kan men hiertegen opmerken, dat men in de literatuur „capitalism” ook wel met „calvinism” heeft verbonden. Het samengaan van „conservatism” en „catholicism” wordt heden ten dage helaas nog in meer dan één Europees land vertoond.

Dat men bij het opzetten van de Europese integratie een katholieke en conservatieve hegemonie heeft willen nastreven, heeft onlangs nog Nora Beloff betoogd¹⁾. Met dit motief zou men trouwens ook de aanvankelijke afkeer van de Westduitse socialisten tegen de integratiegedachte kunnen verklaren. Hoe dit ook zij: evenmin als bijv. het nationale koningschap in een godsdienstig verdeeld land aan een bepaalde minderheidsgroep voorbehouden mag blijven, evenzo is er geen ratio aan te geven waarom er in Europa een overwegende plaats zou zijn voor de „three C's”. Doordat de Zes in sterke mate katholiek zijn, zijn zij al niet representatief te achten voor geheel Europa. Om deze reden is de beperking tot deze zes dan ook niet bijster gelukkig. Door het toetreden van Engeland en de Scandinavische landen tot de gemeenschappelijke markt zou een in dit opzicht evenwichtiger geheel ontstaan.

Het is heel goed mogelijk, dat Prof. Tinbergen tot het onderwerp voor zijn colleges kwam toen de toetreding van Engeland en dus van enige Scandinavische landen nog aanstaande leek, dus vóór 14 januari 1963. De Gaulles veto ontnam het onderwerp echter zijn actualiteit, maar niet zijn waarde.

Prof. Tinbergen weerlegt eerst de beschuldiging van conservatisme. Hij wijst op de ordenende elementen in de structuur van de E.E.G.: zoals het agrarisch beleid; hij toont aan dat het vergroten van de markt niet noodzakelijk een ongunstige invloed op de verdeling van het sociaal produkt heeft. Daarbij wijst hij erop, dat de socialistische partijen reeds een gezamenlijk programma hebben, de

¹⁾ „Primarily their aim was to create a powerful superstate out of the Catholic countries bordering the Rhine and the Alps: a bastion of Christian civilization against the communist and socialist threat at home and abroad. . . . Although they favoured welfare measures and a considerable degree of state control they were inclined to lump communism and socialism together as the common atheist enemy”. Nora Beloff: „The general says no”, Londen 1963, blz. 55; zie ook blz. 57.

andere partijen nog niet. Ook behandelt hij de vraag of de gemeenschappelijke markt niet te groot zou zijn om democratisch te kunnen zijn en of de economische groei het grootst zal zijn in de meest ontwikkelde streken zoals het Ruhrgebied. Ook het al dan niet gesloten en protectionistisch karakter van de E.E.G. komt ter sprake. Over het algemeen is Prof. Tinbergen nogal optimistisch, al moet hij toegeven dat het kartelbeleid niet van stevige makelij is. Maar waar is dit wel het geval?

Ten aanzien van de toekomstige ontwikkelingen wijst Prof. Tinbergen erop dat we geen plaatsen van ongebreideld kapitalisme zijn; zelfs Frankrijk en Italië (geopend naar links) zijn in beweging in de richting van een welvaartsstaat. Daarbij merkt hij terloops op dat rassendiscriminatie minder in katholieke dan in protestantse streken voorkomt.

De gedachten van Tinbergen over de toekomstige wereldorde zijn reeds bekend uit enkele recente boeken. Deze gedachten, eveneens gekenmerkt door een optimistische toets, vinden wij ook hier in het kort terug: de groei naar continentale integratie, waarbij elk onderdeel intern geleid wordt door een planmatige economie en extern een te waarderen partner is bij het voeren van een economische politiek op wereldniveau.

Vermeldenswaard is nog dat Prof. Tinbergen het niet eens is met het verzet van de Nederlandse regering tegen de publikatieplicht van vervoertarieven (blz. 14). Op blz. 13 wordt de indruk gewekt, alsof de omzetbelasting in elk der zes landen een cumulatief karakter heeft. Dit is voor Frankrijk slechts zeer ten dele het geval; naast de belasting over de toegevoegde waarde, welke in principe niet cumulatief is, komen enkele kleine omzetbelastingen voor, die evenwel slechts in één schakel van de bedrijfskolom worden geheven. Indien dit niet de laatste schakel is, treedt cumulatie op, anders niet.

's-Gravenhage.

J. C. P. A. VAN ESCH.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De Pinksterdagen hebben een afwijking in het normale patroon van de bankbiljettencirculatie gebracht. In de week voor de feestdagen steeg namelijk de bankpapieromloop. Anders toont hij in dit deel van de maand nog een beperkte daling. De beweging is overigens beperkt geweest, want blijkt een mededeling ter gelegenheid van een verlaging van de callgeldrente van 3 pCt. tot $2\frac{3}{4}$ pCt. op 21 mei is in de afgelopen week weer bankpapier uit het verkeer naar de banken gestroomd.

In de 19 mei eindigende periode hebben de banken voor ca. f. 33 mln. een beroep op De Nederlandsche Bank moeten doen, ten dele door middel van het in disconto geven van geldmarktpapier. Toch staat het tegoed der banken bij de Centrale Bank boven het bedrag van het verplichte deposito.

De cijfers betreffende de goud- en netto deviezenreserve per eind maart 1964 laten zien, dat deze voorraad in het eerste kwartaal met f. 406 mln. is afgenomen. Het behoeft geen betoog, dat dit nauw verband houdt met het tekort op de betalingsbalans. De cijfers tonen aan, dat de verwachtingen dienaangaande helaas werkelijkheid aan het worden zijn. Merkwaardig is, dat de banken ter dekking van het tekort slechts f. 116 mln. uit eigen buitenlandse

uitzettingen hebben geput en voor f. 290 mln. valuta van De Nederlandsche Bank hebben gekocht.

De balanscijfers van de handelsbanken brengen aan het licht, dat het beroep van de gemeenten op inflatoire financiering in het eerste kwartaal sterk is toegenomen. Dit beroep heeft zich in januari geconcentreerd. Daarna hebben wel aflossingen plaats gehad, doch per saldo is er een toeneming van de vorderingen der banken op de lagere overheid met f. 285 mln.

Kapitaalmarkt.

Het is met het oog op het slot van het geldmarktverzicht merkwaardig, dat het beroep van de lagere overheid op de emissiemarkt achter blijft bij vorig jaar. In de periode januari t/m april werd f. 99 mln. opgenomen, tegen f. 230 mln. in de overeenkomstige periode vorig jaar. De tweede lening Bank voor Nederlandsche Gemeenten, waarvan de inschrijving 27 mei openstaat, zal in deze verhouding wel wijzigingen brengen, doch deze niet doen omslaan.

Niet alleen de lagere publiekrechtelijke lichamen, ook de Staat is terughoudender dan vorig jaar. In de hoger genoemde periode nam hij f. 258 mln. tegen f. 327 mln. De private sector heeft het beroep bijna verdubbeld, doch het bedrag van f. 81 mln. is vergeleken met de behoeften verdwijnend klein.

De beleggingen van de handelsbanken op de binnenlandse kapitaalmarkt blijven zich uitbreiden. In de eerste drie maanden 1964 bedroeg de toeneming f. 78 mln.

De beurs zal het toejuichen dat door introductie het aantal genoteerde verzekeringsfondsen wordt uitgebreid. De Algemene Maatschappij tot Exploitatie van Verzekerings-maatschappijen (A.M.E.V.) heeft een aanvraag ingediend. Zij neemt na de reeds genoteerde Nationale-Nederlanden de tweede plaats in ons land in. Een aanwinst is ook de introductie van participatiebewijzen Vastgoed-beleggingsfonds „Nederland” als eerste in deze categorie. Op de incurante markt werden deze, naast Beleggingsfonds Onroerend Goed, Binnenlands Beleggingsfonds Vast Goed en Immofund reeds verhandeld, doch de officiële notering kan het bezit aantrekkelijker maken.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	15 mei 1964	22 mei 1964
Algemeen	392	419 — 394	419	417
Intern. concerns	548	598 — 553	597	593
Industrie	341	356 — 340	353	352
Scheepvaart	153	161 — 149	150	150
Banken	232	249 — 232	240	239
Handel enz.	165	173 — 164	173	173

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Bij de afdeling Economische Zaken van het Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, te 's-Gravenhage kan worden geplaatst een

ECONOOM

voor het uitbrengen van adviezen omtrent de wederzijdse relaties tussen de algemeen-economische ontwikkeling en het beleid t.a.v. de bouwnijverheid en de volkshuisvesting. Daartoe is, op basis van een adequate economische scholing en enige — bij voorkeur ambtelijke — ervaring, nodig het verrichten van research m.b.t. de algemeen-economische ontwikkeling en het onderhouden van contacten ter zake.

Vereist: doctoraal examen economie; hoofdrichting bij voorkeur geldwezen of conjunctuurleer of internationale economische betrekkingen of openbare financiën.

Salaris volgens de rang van referendaris (f. 1.109,— tot f. 1.477,— per maand, exclusief 4% vakantiekorting en 4% huurcompensatie), met mogelijkheid van bevordering tot de rang van administrateur (salarisgrenzen f. 1.385,— tot f. 1.707,— per maand).

Schriftelijke sollicitaties onder no. 3.5366 (in linkerbovenhoek brief en env.) zenden aan het Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

	30 dec. 1963	15 mei 1964	22 mei 1964
Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 160,10	f. 161,40
Philips G.B.	f. 148,30	f. 154,40	f. 154,20
Unilever	f. 138,90	f. 147,40	f. 147,30
Expl. Mij. Scheveningen.....	398	354	348
A.K.U.	526	512½	509
Hoogovens, n.r.c.	564½	653	642
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	890	880
Nationale-Nederlanden, c	870	895	899
Zwanenberg-Organon	900	990	995
Robeco	f. 227	f. 231	f. 231
New York.			
Dow Jones Industrials	760	826	821
Rentestand.			
Langl. staatsobl. b)	4,71	4,85	4,88
Aand.: internationalen b).....	3,15 c)	3,31	.
lokale b)	3,66 c)	3,37	.
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	3¼	.

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

INHOUD

Een Amerikaanse les.....	467	Blz.	Dr. R. H. Bredero: Welvaart en woningbouw, bespr. door Drs. C. J. Melcherts.....	479	Blz.
Nederlands invloed in de Europese Gemeenschap, door R. P. Simons Cohen.....	470		Drs. R. M. Klein Nagelvoort: Bedrijfsorgani- satie; plannen, organiseren, belonen, bespr. door Drs. P. van Zuuren.....	480	
Welvaartsvaste ondernemingspensioenen, door H. L. F. Verbraak.....	473		Jan Tinbergen: The European community: con- servative or progressive?, bespr. door Drs. J. C. P. A. van Esch	481	
De landbouwcoöperatie in de E.E.G., door Dr. R. A. de Widt.....	475		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	481	
Boekbesprekingen:					
E. S. Kirschen e.a.: Economic Policy in Our Time, bespr. door Prof. Dr. J. Tinbergen....	479				